

TUOMO AHO

UUSINTA USKONNONFILOSOFIAA

Timo Koistinen, *Philosophy of Religion or Religious Philosophy?*
Schriften der Luther–Agricola–
Gesellschaft 49, Helsinki 2000.

Kyseessä on uskonnonfilosofian väitöskirja, joka esitettiin Helsingissä viime marraskuussa. (Koistinen on työskennellyt pitkään Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksella.) Otsikko on hieman epäonnistunut: itse asiassa kirja on yleiskatsaus angloamerikkalaiseen uskonnonfilosofiaan parinkymmenen viime vuoden ajalta. Tarkastelu ulottuu siis aivan uusimpiin julkaisuihin saakka. Koistinen käsittelee materiaalian nimenomaan filosofiselta, osin metafilosofiselta kannalta. Opillisiin erityiskysymyksiin ei lainkaan puututa, vaan esillä ovat erilaiset mielipiteet toisaalta uskonnollisten käsitysten episteemisestä asemasta, toisaalta siitä, mitä ovat uskonnonfilosofian tehtävät ja mahdollisuudet.

Sellaiselle kysymyksenasettelulle periodi 1980–2000 on kieltämättä otollinen, koska silloin on ollut esillä hyvin monenlaisia vaihtoehtoja. Eräät uudet ajatustavat ovat tulleet ajankohtaisiksi, ja uskonnonfilosofian luonteesta on kiistelty. Tämä kehitys liittyy englanninkielisen uskonnonfilosofian tyylin ja painopisteen muutokseen, joka tapahtui 1970-luvun lopulla. Varhaisemmassa analyttisessä filosofiasa oli ensi sijassa pohdittu uskonnonfilosofian luonnetta: miten uskonnollinen lause mahdollisesti saa merkityksensä? Uusi aalto halusi tutkia myös eräissä mielessä sisällöllisemmin uskonnollisia kysymyksiä, muun muassa sitä, mikä on uskonnollisten lauseiden suhde tietoon. Aktiivisimpia olivat kristityt, jotka halusivat käyttää hyväksi analyttisen filosofian saavutuksia. Vuonna 1978 Yhdysvalloissa perustettiin Society of Christian Philosophers, josta

on kasvanut vaikutusvaltainen yhdistys. Esittelen seuraavaksi luku luvulta Koistisen kirjan pääaiheet. Se käy päinsä, koska kirjan jäsentely on erinomaisen selkeä.

Nykyiselle analyttiselle uskonnonfilosofialle on tyyppillistä olettaa, että uskonnossa keskeistä on ”traditionaalinen teismi”, so. usko Jumalan olemassaoloon ja joihinkin teologisesti tai metafyyisesti tärkeisiin Jumalan ominaisuuksiin. (Kuten Koistinen toteaa, oletus on ongelmallinen, koska teistisillä käsitteillä on historiallisia rasitteita.) Lisäksi useimmat keskustelijat hyväksyvät niin sanotun teologisen realismin. Sen mukaan jumalaväitteet siis ovat faktuaalisia väitteitä, jotka ovat tosia tai epätosia realistisessa mielessä, ihmisajattelusta riippumatta. Monet hyväksyvät realismin ilman erityistä perustelua, mutta sitä on myös vastustettu, joten asia vaatii analyysia; Koistinen selostaa varsinkin William Alstonin huolellisia argumentteja realismin puolesta. Epäilemättä realismi edustaa järjen valoa. Nykyisin siihen kuitenkin usein liitetään Jumalan predikaattien äärikirjaimellinen tulkinta, joka poikkeaa jyrkästi esimerkiksi Tuomaan opetuksesta.

Eräs filosofisen teismin virtaus on ”evidentialistinen”. Sen mukaan ”uskonnonfilosofian keskeinen tehtävä on arvioida uskonnollisen uskon rationaalista perustaa”. Toisin sanoen nämä teistit katsovat, että uskonnolliset periaatteet ovat todennäköisesti tosia evidenssin nojalla, kuten tieteelliset selityshypoteesit, ja evidenssiä voi arvostella yleispätevillä rationaalisilla mittapuilla. Hauskin esimerkki on Richard Swinburne, joka päättelee 1700-luvun ”luonnollisen teologian” tapaan ja käyttää todennäköi-

syyslaskennan yhtälöitä teismien tueksi. Teismi on hänellä intellektuaalisesti johdettava tieteellinen teoria. Kuten Koistinen toteaa, tällainen kuva uskonnosta on vähintäänkin epätavallinen. (Swinburne on joukon harvoja britejä, ja hänen ideoissaan on kyllä Baker Streetin ilmapiiiri.) Vähemmän vaativassa rationalismissa (Abraham, Mitchell) turvaututaan lievempiin, ehkä henkilökohtaisiin rationaalisuuden kriteereihin. Mutta silloin ongelmaksi tulee, voidaanko niitä muotoilla selvästi joutumatta relativismiin.

Koistinen kunnostautuu käsittelemällä myös ateistista uskonnonfilosofiaa. Kiintoisaa kyllä, vanhalla positivistisella uskontokritiikillä on yhä ahkera edustaja, Kai Nielsen. Hänen mukaansa empiirisen verifikaation mahdottomuudesta seuraa, että puhe Jumalasta on mieletöntä (tai sitten se täytyy tulkita antropomorfisesti, siis väärin). Toinen mielipide (esimerkiksi J. L. Mackie) sen sijaan katsoo, että uskonnolliset lauseet ovat täysin mielekkäitä, mutta rationaalisen evidenssin nojalla ilmeisesti epätosia. Swinburnen ja Mackien välillä on siis tyyli- ja taana ikivanha erimielisyys siitä, mitä maailman menosta voi päätellä uskon asioiden suhteen? Tässä luvussa Koistisen johtopäätökset ovat hieman epämääräisiä. Luvun päättää pohdinnan arvoinen kappale siitä, ovatko ateismi ja uskonto ehkä yhteensopivia, jos uskonnon pohjana ei olekaan usko, vaan esimerkiksi toivo.

Varmaan eniten huomiota herättänyt uuden uskonnonfilosofian aloite on se tieto-opillinen teoria, ”anti-evidentialismi”, jota ensinnä puolusti ohjelmallisesti Alvin Plantinga. Hänen mukaansa uskonnollinen usko on sisällöltään faktuaalinen, mutta ei asemaltaan hypoteesin luontoinen. Se voi olla täysin rationaalinen, vaikka sille ei ole muuta näyttöä: se on perususkomus, verrattavissa havaintoihin ja itsestään selviin totuuksiin. Justifioivana perustana voi olla oma uskonnollinen kokemus. Koistinen selostaa kärsivällisesti Wolterstorffin poikkeavan ehdotuksen, jossa turvaututaan etuoikeutettujen perususkomusten sijasta uskomusten koherenssiin, ja Plantingan myöhemmän kehittämän, jonka mukaan on ajattelun vaurio olla taipumatta uskonnon puoleen. (Koko tämä luku on varsin vaikeaa tekstiä.) Antievidentialismin takana oli Amerikan uuskalvinistinen ryhtiliike, ja Plantinga kehottaakin kristittyjä filosofiä hyökkäykseen: heillä on perin pohjin omat sitoumukset, ja he palvelevat vain kristillistä yhteisöä eivätkä muiden totuutta. Yleensä hyvin varovai-

nen Koistinenkin salaa tässä vaivoin inhonsa.

On virinnyt myös harrastusta ”analyttiseen filosofiseen teologiaan”. Klassisia teologisia dogmeja koetetaan siis analysoida ja valaista modernin filosofian keinoin. Tällainen tutkimus joutuu luonnollisesti lähelle filosofianhistoriallista työtä, eikä ole kumma, että eräät kuuluisat keskiajan tutkijat ovat olleet siinä aktiivisia. Koistinen kuvaa Kretzmannin hyvää kritiikkiä antievidentialismia kohtaan: filosofiasa tehtävänä ei aina ole todistaminen, vaan esimerkiksi selventäminen. Silloin joutuu kyllä helposti kysymään, kuten Koistinen, mikä tässä on nimenomaan teologista.

Vanhan analyttisen kannan mukaan uskonnonfilosofia on toisen asteen tutkimusta, joka koskee uskonnollista kieltä. Filosofia on uskontoon nähden ulkopuolinen. Samaan tapaan asennoituu se virtaus, joka nojautuu viime kädessä Wittgensteiniin ja jonka tunnetuin edustaja on englantilainen D. Z. Phillips. Wittgensteinilaisten mukaan evidenssi on täysin epärelevanttia uskolle. Evidentialistit ja Plantinga ovat yhtä väärässä. Usko on uskovalle kaiken muun konteksti, joten hänellä on toiset rationaalisuuden kriteerit kuin epäuskoisella. Uskonnonfilosofia kielellä termejä käytetään toisella tavalla, ja lauseet eivät ole väitteitä samassa mielessä kuin epäuskon väitteet. Koistisella on eräitä hyviä kriittisiä huomioita; hän mm. toteaa (viitaten Brümmeriin Phillipsiä vastaan), että uskon epäteoreettisuus ei mitenkään merkitse sen ei-faktuaalisuutta. Wittgensteinilainen näkemys on tavallaan puhutteleva. Mutta jälleen kerran on ihmeellistä, kuinka se mitä Wittgenstein sanoo on syvällistä, se mitä wittgensteinilaiset sanovat banaalia.

Koistinen puhuu enimmäkseen ”analyttisestä” filosofiasta, vaikka jää harmillisen hämäräksi, mitä se tarkoittaa. Lopuluku koskee sen sijaan ”ei-analyttista” uskonnonfilosofiaa. Se on erittäin heterogeenista, usein yhteydessä ns. mannermaiseen filosofiaan ja antirealismiin, ja sitä harjoitetaan enimmäkseen teologian ja uskontotieteen laitoksilla. Tämän filosofoinnin positiivisina piirteinä Koistinen mainitsee huomion muihin uskontoihin ja moraalisiin näkökohtiin. Tämä runsas kirjallisuus kuuluu oikeastaan Koistisen aihepiiriin ulkopuolelle, joten hän ei kuvaa sitä perusteellisesti, vaan tarkastelee erityisenä laajana ”postmodernia uskonnonfilosofiaa”. Esimerkiksi Mark Taylor selittää, että nykymaailma

on peruuttamattomasti sekulaari, mutta uutta teologiaa voi luoda vapaasti purkaen kaikki käsiteskeemat. (Ja kieltämättä postmodernistigurut ovat saaneet jumallista palvontaa.) Kuten Koistinen sanoo, ”for traditional thinkers it is difficult to see any point in his work”.

Lopuksi Koistinen tiivistää tuloksensa yhteenvedolukuun. Hänen esitystapaansa on kiitettävän huolellinen, ja joka lause on ilmeisen harkittu. Kieli on viimeisteltyä, mutta asian laadusta joutuu, että kirja on kuitenkin varsin vaatimattavaa luettavaa. Koistinen käyttää teologian tapaan runsasta nootitusta ja perusteellista lähdeaineistoa, mutta teksti on lyhytsanaista ja pitäytyy tiukasti olennaiseen.

On tavallaan epätoivoista laittaa väitöskirjaksi kokonaisen alan survey-esitystä. Nyt se on kuitenkin onnistunut sangan hyvin. Osaksi se kaikei johtuu siitä, että uskonnonfilosofia on ollut viime aikoina melko lailla omissa oloissaan: yleisessä filosofisessa keskustelussa ei ole paljon käsitelty uskonnonfilosofiaa, eikä siitä ole tietääkseni tullut muille aloille jännittäviä uusia aloitteita. Alue on siis jotenkin hallittavissa. Lisäksi Koistisella on selvästi tukeaan hyvä tieto-opin tuntemus.

Teoksen ansiona on sekin, että pyritään pintaa syvemmälle vertailemalla jatkuvasti eri käsityksiä ja tutkimalla niiden keskinäistä kritiikkiä. Asiaa on kuitenkin niin kovin paljon, että monissa kohdissa kaipaisi vielä laajempaa käsitteilyä. On myös aihepiirejä, joista ei lainkaan puhuta, esimerkiksi uskonto sosiaalisen ja historiallisen ilmiönä. Koistinen on kannanotoissaan aina varovainen eikä tahdo sitoutua mihinkään mielipiteeseen. Tämä on yleiskatsauksessa etu, mutta perusteellisemmassa filosofisessa tutkimuksessa myös rajoitus. Kuitenkin on kysymyksessä epänormaalin hyvä väitöskirja, jota voi varauksetta suositella. Siitä saa hyvän kuvan uudesta analyttisestä uskonnonfilosofiasta, mutta se on mielenkiintoinen myös muille kuin juuri uskonnonfilosofian harrastajille: itse asiassahan saa harvoin käsiinsä asiantuntevan poikkeileikkauksen minkään engelmäryhmän argumentaation kehityksestä.